

Др ТОДОР БАКОВИЋ

ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТИ ГОЛООТОЧКЕ ТОРТУРЕ И САДИСТИЧКОГ МУЧЕЊА

"Ирационално намеће границе рационалном; рационално, заузврат, ирационалном даје умјереност"

Албер Ками, *Побуњени човјек*

Ко год да је смислио методе "преваспитања" и "ревизије ставова" голооточких заточеника смислио их је по чистим принципима дубинске психологије. И на стратешком плану преваспитавања и на примјени појединачних метода "топлог зеца", "пред стројем" и других метода тортуре, примијењена је типична психоанализа. Наравно, гарнирана и потпомогнута и физичким злостављањима и испитивањима. Уз "испирање мозга" примијењено је и "испирање тијела", и претходило му и омогућавало га.

"Када се сломи дух тијело и иначе пада само по себи, и ако остане на ногама више ничему не служи", каже Борислав Пекић у мемоарској дневничкој књизи *Године које су њојели скакавци*. У истој књизи успомена свога затворског живота из истог периода али не по основу Информбироа, Пекић читаву главу књиге посвећује методама полицијске и затворске тортуре у свијету.

Користио је податке извјештаја организације Amnesty international (Међународни суд), објављене у брошури *Tortur in the Eighties* (Тортурa осамдесетих) која садржи детаљне податке о мучењима затвореника у 98 земаља у свијету у вријеме 1980. до 1983. године.

Ако се из овога богатог арсенала и широке лепезе метода затворског мучења и тортуре изузму физичка сакаћења у неким афричким и азијским земљама (ампутације екстремитета у Мауританији и Пакистану, вађење зуба у Јужноафричкој Унији, сољење живих рана у Ки-

ни, пробијање зјеница жицом од бицикла у држави Бахар у Индији), онда голооточка тортура упоређена са овим спада у ред најсуровијих. А ако се узме у обзир и психолошка компонента тортуре, онда голооточка суровост остаје без премца, оригинална и јединствена.

У наведеној брошури приказана је тортура у Пољској, названа "здравственом шетњом", гдје затвореник трчи кроз шпалир полицајаца наоружаних пендрецима.

У голооточком "топлом зецу" шпалир батинаша за обавезну отрежњујућу шетњу чине садругови логораши.

Поставља се питање: како је млада и још релативно неискусна југословенска полиција па УДБ-а могла смислити и примјенити овако перфидне и јединствене методе, у првом реду, психолошке тортуре.

Одговор постаје јаснији ако се зна да су југословенској полицији послје рата пали у руке познати и озлоглашени предратни и ратни југословенски и београдски полицајци, Драги Јовановић и Драгомир Бећаревић.

Као полицајци од талента и каријере, а Драги Јовановић још и образован, одмах су "пропјевали", прихвативши сарадњу са УДБ-ом и своје богато предратно и ратно искуство као полицајци од нерва ставили у службу УДБ-е. Драги Јовановић је 1948. године исљеђивао информбировце а Бећаревић, иако је саопштено да је стријељан са Дражом Михаиловићем, био је жив до 1959. године.

Суровост тортуре УДБ-е и полиције над својим доскорашњим партијским друговима и трагична драстичност и међусобног обрачуна до канибализма логораша може се објаснити психолошким механизмима амбиваленције и пројекције. Амбиваленцијом се може објаснити и појава два идеолошка супротна опредјељења у једном народу па и у оквиру породице - четника и партизана.

Наиме, љубав и мржња као емоције воде психолошке коријене из нагона. А сав нагонски живот човјеков може се свести опет на два нагона: нагон живота - Ерос, либидо као његову манифестацију и љубав као носиоца његовог осјећања и нагон смрти - Танатос, агресивност као његову манифестацију и мржњу као носиоца његовог осјећања.

Мржња је као атрибут нагона смрти - Танатоса носилац жеље за смрћу.

Мржња према некоме је, дакле, подсвјесно увијек жеља за његовом смрћу. Тај се феномен не јавља увијек у апсолутно чистом облику, постоје различити степени и пријелази, али у крајњем увијек свака врста мржње подсвјесно садржи у себи помисао на смрт.

Дијалектичко јединство супротности Танатоса и Ероса даје динамизам живота и вјечну борбу добра и зла у човјеку и животу. На плану индивидуе побјеђује Танатос, на плану врсте - Ерос. Јединка умире; врста наставља да живи. Природно је да умре јединка, а не врста.

Укоријењеност нагона смрти - Танатоса у човјековој психи и бићу, агресивности као његове манифестације и мржње као носиоца његовог осјећања, узрок су свих зала живота човјековог, сукоба и мржње међу људима и ратова међу народима. И, на крају, узрок су смрти као дефинитивног краја и завршетка живота човјековог.

Нагон живота, Ерос и његов атрибут љубав, и нагон смрти, Танатос и мржња као његов атрибут - налазе се у дијалектичкој равнотежи јединства супротности. А када се ова равнотежа наруши тако да се према истом објекту јаве и осјећања мржње и осјећања љубави, да се објект истовремено и мрзи и воли, онда се ради о психолошком механизму амбиваленције. Када под спољашњим утицајем дође до интрапсихичког амбивалентног раскола, онда се мржња мултиплицира тако што се дотадашња осјећања љубави претворе у осјећање мржње, што већ постојећу мржњу дуплира, удвостручује. Због тога су увијек тако драстичне свађе и сукоби врских и идеолошких сродника, оних који су се некад вољели: што некад већа љубав - то сада већа мржња. Зато су тако кобни, крволочни и истребљујући ратови сродника - братоубилачки ратови и сукоби између припадника исте идеологије, вјере и народа, када до њих дође, такозвани грађански ратови.

У случају Информбироа ради се о двоструком амбивалентном расколу и мржњи између припадника дотадашње исте идеологије и партије, полиције и информбировача и информбировача међусобно - као логораша.

А уочи доношења Резолуције Информбироа, њеног објављивања и изјашњавања чланства КПЈ о њој, стање и атмосфера у земљи били су такви као да је све ишло на руку каснијем појачавању амбивалентног раскола и усијању мржње која је из њега произлазила.

Послијератна некритичка еуфорија Црвене армије, СССР- и СКП (б) и њиховог доприноса побједи фашизма у Другом свјетском рату, некритичког хиперболисања њихове снаге, величине и срећног живота у СССР-у и будућности, комунизма, доживљавао је врхунац у крешченду заправо тих дана.

Уочи доношења Резолуције Информбироа прве међусобне размирице и размјена писама између партијских руководства СССР-а и Југославије започете 20. марта 1948. и настављених и заоштраване до објаве Резолуције одвијале су се у најужем руководству КПЈ на тајним састанцима. За чланство и народ били су потпуна тајна.

28. јуна 1948. године у Букурешту је донесена Резолуција Информационог бироа (Информбироа) комунистичких партија о стању у КПЈ.

30. јуна 1948. године Тито наступа у свом стилу: у дневној штампи и на радију објављена је и Резолуција Информбироа и одговор Централног комитета КПЈ.

Муња је ударила из до тада ведрог неба.

Шок је био потпун. И збуњеност. И парализованост.

25. до 28. јула 1948. године одржава се V конгрес КПЈ. Први конгрес после рата. Пуних 20 година после задњег, IV конгреса одржаног у Дрездену 1928. године.

На V конгресу су подржани ставови ЦК КПЈ у сукобу са Стаљином, Тито је добио френетичну подршку и скоро једногласно изабран у ЦК КПЈ. Конгрес се заложио за равноправност међу комунистичким партијама и социјалистичким земљама. Тито је, или још у заносу илузија, или из вјештог маневрисања и тактизирања, завршио Конгрес кличући Стаљину, СССР-у и СКП (б)-у.

Но, убрзо СССР и источноевропске сателитске земље раскидају 46 политичких, економских и културних уговора и Уговор о пријатељству и сарадњи са Југославијом.

Прекинуте су и покидане практично све везе са земљама социјалистичког логора. Са Западом их, због тршћанске кризе и почетка хладног рата, још није ни било.

На Истоку Резолуција Информбироа.

На Западу тршћанска криза.

Југославија је остала изолована.

Потпуно сама.

И са најопоријом горчином у души могла је рећи: "Да је иђе брата у свијету да пожали ко да би помога".

Драматично заоштравање идеолошког сукоба на спољном плану са СССР-ом доводи и до оштрих унутрашњих сукоба и драстичне поларизације у односу на Резолуцију Информбироа и однос према Совјетском Савезу.

Настала је права хајка.

Лов на вјештице.

У Партији се пришло на брзину, импровизовано и апсолутно неприпремљено, изјашњавању чланова о Резолуцији Информбироа. Ко је за Тита, а ко за Стаљина? За најмању дозу нејасноће, недоумице или колебања - слиједио је хапс. Морало се нападати и псовати да би се очувало. И Резолуцију и СССР и информбировце, па макар се радило и о рођеном брату. Ишло се и до одрицања најближих сродника и чланова породице од оних који су се изјаснили за Резолуцију Информбироа. Није било довољно бити неутралан. И за неутралност је слѣдовао хапс.

Какав су само параноидни страх, подозривост, несигурност и фрустрирања завладали у Партији, у народу, у земљи. И парали душу народа.

Ни у једној досадашњој мирнодопској ситуацији у нашем народу амбивалентни психолошки раскол није учинио већу пустош у души народа него што је то у случају Информбироа.

Каква је то само људска драма и животна трагика када се оно што је представљало животни идеал, са којим се у рат полазило и живот жртвовао, претвори у извор страховите патње. И срама.

Када окорјелим јуначинама, којима срце није задрхтало у јуришу на бункер, тенк и пушчану цијев непријатеља, ногавице задрхте на слушању пред доскорашњим садругом и саборцем.

Када је сваки ибеовац и члан његове породице имао третман прокуженог - кога се свако клони као куге.

Када је сваки информбировац могао рећи: "Не, нема слатких илузија више, / кад човјек знаде да сред земног дола, / највећа срећа и страсти највише, / постану извор највећега бола"!

И када га његов садруг, саборац и партијски, па и крвни сабрат хапси као срамотног издајника и подвргава сатанској тортури мучења. А што је најгоре, онај који хапси ликује јер стварно вјерује да хапси издајника. И тако се према њему и понаша.

Ова огромна маса од око 55.000 ухапшених и у односу на виност чини веома хетерогену групу. Што је најтрагичније, велики број њих је практично невин ухапшен.

Један број њих је, и то можда највећи, због вербалног деликта, изјаве, често у пићу или заносу пјесме, изречене неопрезности и наивности - ухапшен.

Један број је оних који су се свјесно изјаснили за Резолуцију Информбироа.

И, наравно, био је један број оних правих виновника који су покушали бјекство или су се бавили обавјештајном и субверзивном дјелатношћу против земље.

Сасвим је мала утјеха чињеница да ни један информбировац није осуђен на смрт. И слаб изговор - да није примијењен совјетски метод физичке ликвидације противника. Не зна се тачно колико, али један број је и физички страдао, што од мучења, болести или самоубиства.

Систем није ишао да узме главу - већ да убије душу.

Не зна се ко је прави аутор система "преваспитања" на Голом отоку. Али је сасвим сигурно да је то неки маг који је изванредно добро познавао подземне лавиринте људске психе, моћ подсвијести, страсти и мржње.

Систем преваспитавања на Голом отоку могао је бити позајмљен из арсенала болшевичких гулага и SS-ових логора смрти, али је метод примјене сасвим сигурно оригиналан, аутохтон. Изграђен је и примијењен један од најперфиднијих полицијских метода, до тада непознат у затвореничкој пракси. Бесмислено и несврсисходно туцање голооточког камена и по жежи и студени, његово преношење са једног краја острва на други па опет натрат, "трагач", "строј", "топли зец", исповјед не пред полицијом већ пред стројем ухапшеника.

Процес преваспитавања је спроведен тзв. "системом логорске самоуправе". Амбивалентну мржњу међу логорашима стварале су и појачавале чињенице да:

Непосредни старјешина ухапшеника није полицајац, већ такође затвореник који је већ ревидирао став. Гонич је ухапшеник, строј кроз који пролази ради шибе, удараца, "топли зец" је строј ухапшеника. Достављач је ухапшеник. Не туче, не шиканира нити тиранише полицајац, већ ухапшеник. Да би бол теже пао. Ухапшеник је иследник, преваспитач и егзекутор. Полицијски иследник је само надзорник, супервизор са стране и надзорник старјешине ухапшеника. Он тајно даје инструкције и добија готов полицијски иследнички материјал од стране ухапшеника собног старјешине. Он држи нити свих догађања у својим рукама, али се директно не експонира. Само повремено позива, и то насамом "на рапорт" ухапшеника, да провјери да ли је "ревидиро став", да ли је "рашчистио истрагу". Даје му папир да испише своју исповијест од рођења, од мајчина млијека па до кривице. Да призна конкретну кривицу, ода сараднике и искаже кајање. Одређује му рок. Обично неколико дана. А послје тога слиједи један од редосљеда у ланцу статуса ухапшеника: банда, тешка банда, бојкот, карантин, на располагању "под ћебе", "шарена бригада", Петрова рупа. Или пошто ревидира став постаје члан колектива, па активиста.

Амбивалентни раскол ухапшеника је дигнут на куб. У првом степену раскола, информбировац је ухапшен од својих садругова и политичке и идеолошке сабраће. У другом степену он је у току преваспитавања малтретиран и шиканиран од својих садругова и сапатника - такође ухапшеника. Постоји ли још неки степен у низу из арсенала зала да истражи отров на душу информбировца?

Изграђен је и разрађен систем доставе и доушништва, бојкота и канибализма осуђеника и дефинитивно ревизије става, јединствен у познатој пракси казнене политике у свијету, у таквом обиму и размјери. Нарочито у томе да је непосредна власт над затвореницима припадала затвореницима а непосредни егзекутори мучења су опет били затвореници, и страдали највише један од другог. Полиција је изградила систем, надзирала га и чувала се на дистанци да не прља руке.

Полиција је као највећи мефистовски психоаналитичар примијенила метод који је из дубине најмрачнијих понора душе затвореника извукао на површину демонске силе нагона зла и мржње и препустила их да спонтано и аутоматски кале отровне чељусти зла у међусобном сатанском пиру канибализма информбировца логораша.

И овдје је неки маг, велики познавалац дубине људске психе, умјешао прсте. Искоришћен је нови амбивалентни раскол онога ко је већ ревидирао став, па се покајао и његова амбивалентна удвостручена мржња и агресивност усмјерени су према садругу - логорашу. Када се став ревидира наступи покајање које води самооптуживању и само-

кажњавању. Послије самооптуживања и самокажњавања на сцену личности наступа психолошки механизам одбране звани пројекција. Пројекција је психолошки механизам одбране којим неку сопствену жељу, мотив или осјећање који су нама неприхватљиви подсвјесно приписујемо другима.

У случају голооточких заточеника онај ко је већ ревидирао став, своје кајање и самокажњавање пројектује на садруга логораша. Сопствено кажњавање садруга доживљава се као кажњавање самога себе а да се тога није свјесно. Ударајући садруга - као да удара себе. Што је покајање веће - то ударци јачи. Што ударци јачи - то покајаноме лакше. Што садруга јаче удари и мучи - то покајаноме више лакне. Све се то одиграва, наравно, на подсвјесном, ирационалном нивоу психе.

Изложеним психолошким објашњењем амбиваленције и пројекције могуће је разумјети, схватити, па и оправдати монструозна мучења која су логораша доживљавали једни од других. И опраштати им.

Психотрауме доживљене у логору остављале су трајне психичке посљедице на личност у виду хроничног стреса и хроничне фрустрираности, убијању душе у човјеку логорашу у виду хроничног психичког стреса и хроничне фрустрираности. Није велики број оних који су се послије издржавања казне вратили нормалном животу, послу и породици. Највећи број њих је у алкохолу утапао заосталу хроничну анксиозност.

Нигдје се тако као у случају Голог отока спрега идеологије и судбине није претворила у већу злу коб човјекову. Голи оток је највећи до сада познати досег мирнодопског идеолошког зла, извитоперења идеологије у зло.

Црногорци су процентуално у односу на број становника били најбројнији информбировци. По запажањима самих Голооточана, међу задњима су ревидирални ставове, али када су их ревидирали, ревидирали су их жестоко. Највећи број Црногораца је такође остао а да није суштински и стварно ревидирао став. И највећи број их је најдуже остао на Отоку. И најтеже су се по ослобађању уклапали у средине и били примљени од средине. Најдуже су остали изоловани.

Остаје отворено питање: Да ли је творац овога система стварно хтио постићи преваспитавање, па му се систем "отео" и починио оно што је починио, или је хтио и освету? Или се свјесно определијелио за тежу казну: не физичко, стаљинистички ликвидирање, него убијање душе, обезбљујење. Чињеница је да се и сам Ранковић запањено оним што је затекао на Голом отоку приликом посјете 1952. године. Да је потом извршио масовна смјењивања и да је од тада завладао блажи режим на Отоку. И сами затвореници задуго су вјеровали да Тито и Ранковић не знају шта се све дешава на Острву. И надали су се у њих.

Само најтврђи су, и што малобројни, успјели очувати свој лични интегритет и душу. Поднијети најмонструознији психофизички терор

и тортуру а не сврстати се у оне који су стварно "ревидирали став", који су шиканирали своје другове сапатнике - логораше. Они и оправдавају мото нашега излагања да "ирационално намеће границе рационалном, а рационално, заузврат, ирационалном даје умјереност".

Али они нас и учвршћују у увјерењу да иако су мржња и зло као атрибути Танатос нагона смрти урођени, те да ако зло и није могуће искоријенити - могуће је савладати га.